प्रवाळभित्ती (Coral Reefs) — ग्रेट बॅरियर रीफ

राज्यसेवा व UPSC

🔶 प्रवाळभित्ती — एकदिवसीय पुनरावलोकन

मुद्दा	माहिती
प्रवाळभित्ती म्हणजे काय?	प्रवाळ पॉलीप या सूक्ष्म सागरी प्राण्यांनी कॅल्शियम कार्बोनेटचा सांगाडा तयार करून बनविलेली भित्ती
प्रवाळांचे प्रमुख अधिवास	उबदार, स्वच्छ, उथळ व सूर्यप्रकाश पोहोचणारे समुद्र
सर्वाधिक योग्य तापमान	साधारण 23°–29°C
प्रमुख प्रकार	किनारी भित्ती, अडथळा भित्ती, प्रवाळवर्तुळ (Atoll)
किनारी प्रवाळभित्ती	समुद्रकिनाऱ्याला लागून विकसित होते
अडथळा प्रवाळभित्ती	किनाऱ्यापासून काही अंतरावर; मध्ये जलवाहिनी/लॅगून असते
प्रवाळवर्तुळ	वर्तुळाकार प्रवाळभित्ती आणि मध्यभागी लॅगून
महत्त्व	जैवविविधतेचे संरक्षण, मत्स्योत्पादन, पर्यटन व किनारपट्टीचे संरक्षण

🌊 ग्रेट बॅरियर रीफ

मुद्दा	माहिती
नाव	ग्रेट बॅरियर रीफ
स्थान	ऑस्ट्रेलियाच्या ईशान्य किनाऱ्यालगत, कोरल सीमध्ये
देश	ऑस्ट्रेलिया
प्रकार	जगातील सर्वात मोठी प्रवाळभित्ती प्रणाली
लांबी	सुमारे 2,300 किमी
घटक	सुमारे 2,900 प्रवाळभित्ती व 900 पेक्षा अधिक बेटे/द्वीपसमूह
समुद्र	कोरल सी
युनेस्को दर्जा	1981 मध्ये जागतिक वारसा स्थळ
जैवविविधता	प्रवाळ, मासे, समुद्री कासवे, शार्क, समुद्री सस्तन प्राणी इत्यादींचे समृद्ध अधिवास
मुख्य धोके	समुद्राचे तापमान वाढणे, प्रवाळ विरंजन, समुद्राचे आम्लीकरण, प्रदूषण व चक्रीवादळे

परीक्षेसाठी महत्त्वाचे One-Liners

1. ग्रेट बॅरियर रीफ ऑस्ट्रेलियाच्या ईशान्य किनाऱ्यालगत आहे.
2. ती कोरल सीमध्ये स्थित आहे.
3. ग्रेट बॅरियर रीफ ही जगातील सर्वात मोठी प्रवाळभित्ती प्रणाली आहे.
4. 1981 मध्ये ग्रेट बॅरियर रीफला UNESCO जागतिक वारसा दर्जा मिळाला.
5. प्रवाळभित्तींच्या निर्मितीत प्रवाळ पॉलीप महत्त्वाची भूमिका बजावतात.
6. प्रवाळभित्ती प्रामुख्याने उष्णकटिबंधीय उथळ समुद्रात विकसित होतात.
7. प्रवाळांना वाढीसाठी स्वच्छ, उबदार व सूर्यप्रकाशयुक्त पाणी आवश्यक असते.
8. प्रवाळ विरंजन (Coral Bleaching) हे समुद्राच्या वाढत्या तापमानाशी संबंधित प्रमुख संकट आहे.
9. समुद्राच्या पाण्याचे आम्लीकरण झाल्यामुळे प्रवाळांच्या कॅल्शियम कार्बोनेट सांगाड्याच्या निर्मितीवर परिणाम होतो.
10. अडथळा प्रवाळभित्ती (Barrier Reef) किनाऱ्यापासून दूर विकसित होते आणि तिच्या व किनाऱ्याच्या दरम्यान लॅगून आढळू शकते.
11. प्रवाळवर्तुळ (Atoll) साधारण वर्तुळाकार प्रवाळरचना असून मध्यभागी लॅगून असते.
12. प्रवाळभित्तींना अनेकदा ‘समुद्रातील वर्षावने’ असे संबोधले जाते, कारण त्यांच्यात मोठी जैवविविधता आढळते.

अतिरिक्त One-Liners

- प्रवाळ पॉलीपच्या ऊतींमध्ये झूझँथेली (Zooxanthellae) हे सहजीवी शैवाल राहतात; ते प्रवाळांना रंग व अन्न पुरवतात.
- प्रवाळ विरंजन (Coral Bleaching) — ताणामुळे प्रवाळ झूझँथेली बाहेर टाकतात व पांढरे पडतात.
- प्रवाळभित्तीचे तीन प्रकार — किनारी (Fringing), अडथळा (Barrier), प्रवाळवर्तुळ (Atoll).
- ग्रेट बॅरियर रीफ ही अडथळा प्रवाळभित्ती प्रणाली आहे.
- ग्रेट बॅरियर रीफ — ऑस्ट्रेलियाच्या क्वीन्सलँड राज्याच्या किनाऱ्यालगत.
- बेलीझ बॅरियर रीफ — अमेरिका खंडातील सर्वात मोठी अडथळा प्रवाळभित्ती.
- भारतातील प्रवाळभित्ती क्षेत्रे — मन्नारचे आखात, कच्छचे आखात, लक्षद्वीप, अंदमान-निकोबार.
- लक्षद्वीप बेटे प्रवाळांपासून बनलेली आहेत; मालदीव हे प्रवाळवर्तुळांचे (Atolls) बेटराष्ट्र आहे.
- प्रवाळभित्ती = 'समुद्रातील वर्षावने' — जैवविविधतेचे भांडार.
- स्मरणसूत्र: किनारी = किनाऱ्याला लागून; अडथळा = अंतरावर + लॅगून; प्रवाळवर्तुळ = वर्तुळ + मध्ये लॅगून.

 सर्व हक्क राखीव